

ISSN:2588-7033

An Analysis of Speech Acts of Ayahs of Jihad in Surah Al-Baqarah based on Searle's Theory

Abbas Rahbari^{a*}

^aAssistant Professor, Department of Islamic Teachings, Farhangian University, P.O. Box 889 - 14665, Kordestan, Iran

KEYWORDS

Qur'ān, Jihad, John Searle, speech acts, divine tradition

Received: 03 September 2024;
Accepted: 23 December 2024

Article type: Research Paper
DOI:10.22034/hsow.2024.2040310.1567

ABSTRACT

Analyzing speech acts of the ayahs of jihad based on Searle's theory can present new perspectives. This study, using the method of content analysis and based on Searle's theory, examined these ayahs in Surah Al-Baqarah and tried to answer the question of whether acts of command and threat have been used more frequently or acts of description and explanation, and if these acts have changed over time and in different circumstances or not. These ayahs contain important messages and teachings about fighting and defending in the way of God. The findings show that such ayahs include a set of speech acts, each of which pursuing a specific function and purpose. Some of these acts provide divine commands and instructions regarding jihad, while others justify and explain the necessity and legitimacy of jihad in various circumstances. Also, some of them encourage and persuade believers to participate in jihad and promise them divine rewards. Finally, the present study shows that a different meaning can be inferred from the linguistic patterns found in Qur'ānic ayahs.

* Corresponding author.

E-mail address: azsazs45@gmail.com

©Author

تحلیل کنش‌های گفتاری آیات جهاد در سوره بقره بر اساس نظریه سرل

عباس رهبری الف*

الف استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۸۸۹ - ۱۴۶۶۵، کردستان، ایران، azsazs45@gmail.com

واژگان کلیدی	چکیده
قرآن، جهاد، جان سرل، کنش‌های گفتاری، سنت الهی	تحلیل کنش‌های گفتاری آیات جهاد در سوره بقره بر اساس نظریه سرل می‌تواند دستاوردها و دیدگاه‌های نوینی را به ارمغان آورد این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوا و بر اساس نظریه سرل به بررسی آیات جهاد در سوره بقره پرداخته و در صدد پاسخ به این پرسش است که در آیات جهاد سوره بقره، بیشتر از کنش‌های دستور و تهدید استفاده شده است یا کنش‌های توصیف و توضیح؟ آیا این کنش‌ها در طول زمان و در شرایط مختلف تغییر کرده‌اند؟ این آیات، در برگزیده پیام‌ها و آموزه‌های مهمی در خصوص نبرد و دفاع در راه خدا هستند. تحلیل آیات جهاد با استفاده از نظریه کنش‌های گفتاری، نشان می‌دهد که این آیات، مجموعه‌ای از کنش‌های گفتاری را شامل می‌شوند که هر کدام کارکرد و هدف خاصی را دنبال می‌کنند. برخی از این کنش‌ها، به صدور اوامر و دستورات الهی در خصوص جهاد پرداخته و دسته‌ای دیگر، به توجیه و تبیین ضرورت و مشروعیت جهاد در شرایط مختلف اختصاص دارند. گروهی از این کنش‌ها نیز به تشویق و ترغیب مؤمنان به شرکت در جهاد و وعده پاداش الهی به آن‌ها می‌پردازند. در نهایت، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که می‌توان از اسلوب‌های زبانی موجود در آیات قرآن، معنای دیگری استنباط کرد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۱۳	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۰۳	
مقاله علمی پژوهشی	

مقدمه

جهاد، به عنوان یکی از مفاهیم کلیدی در اسلام، همواره در کانون توجه پژوهشگران و مفسران بوده است. آیات قرآنی متعددی به این موضوع پرداخته‌اند که هر یک از زوایای مختلفی به آن اشاره دارند. با این حال، وجود تفاسیر متعدد و گاه متناقض از این آیات، ضرورت تحلیل دقیق‌تر و جامع‌تر آن‌ها را بیش از پیش آشکار می‌سازد. جهاد در لغت به معنای تلاش و کوشش است و در اصطلاح به مبارزه در راه خدا اطلاق می‌شود. جهاد واژه‌ای عربی با ریشه «ج-ه-د» است که معانی مختلفی دارد. جهاد در لغت به معنای کوشش، تلاش، مبارزه و مشقت است (دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل ماده جهد). این واژه به طور کلی به هر نوع تلاش و کوششی که با سختی و مشقت همراه باشد، اطلاق می‌شود و در اصطلاح فقهی و اسلامی، جهاد به معنای مبارزه در راه خدا با جان و مال است. این مبارزه می‌تواند به شکل‌های مختلفی از جمله جنگ با دشمنان اسلام، دفاع از مسلمانان، امر به معروف و نهی از منکر و مبارزه با نفس اماره باشد. جهاد در اصطلاح به دو نوع اصلی تقسیم می‌شود: جهاد اصغرکه به معنای مبارزه فیزیکی و نظامی با دشمنان اسلام است (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۲۵۰/۱۶) و جهاد اکبر که به معنای مبارزه با نفس اماره و شیطان و تطهیر نفس است. جهاد در اسلام از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و در قرآن کریم و روایات اسلامی به آن سفارش فراوان شده است. جهاد نه تنها یک وظیفه فردی، بلکه یک وظیفه اجتماعی و دینی نیز محسوب می‌شود و این امر دارای اصول و اهدافی است که برخی از آن‌ها عبارتند

از:

الف) اصل توحید: جهاد رسول خدا (ص) فقط برای احیای حق و سرکوب باطل بود تا یکتاپرستی را در جامعه رواج دهد اما حق‌خواهی و خوش‌خویی و اخلاق بزرگ پیامبر (ص) در همه مراحل و جنبه‌ها بر آن سایه افکنده بود (دلشاد تهرانی، ۱۳۷۲: ۱۶۴/۱) و رسول الله (ص) می‌خواست که کفار دست از بت‌پرستی بردارند (جلیلی، ۱۳۷۴: ۴۴)

ب) اصل حمایت از مستضعفین: مستضعفان راست‌کردار و پاک، گرامی‌ترین افراد در نزد رسول‌الله بودند و پیامبر به آنان عشق می‌ورزید و به همین خاطر هرگز راه کاخ پادشاهان را در پیش نگرفت (جلیلی، ۱۳۷۴: ۲۸۹).

ج) اصل مقابله با مستکبران: این اصل به معنای درگیری ذاتی اسلام با هرگونه تکبر و برتری جویی است و اگر انسان‌های صالح با مستکبران و ظلم آنان مبارزه نکنند فساد و تباهی جهان را در بر می‌گیرد (حج، آیه ۴۴).

د) اصل عدم انظلام: «انظلام» یعنی تن دادن به ظلم و زیر بار ستم رفتن است. «اسلام، هرگز اجازه نمی‌دهد که ستمکاران متجاهر به ستم بر مردم مسلط شوند؛ و هیچ‌گاه، سکوت و تحمل ظلم و تعدی ستمگران و فاجران را جایز ندانسته و به مردمی که قدرت بر رفع ستم و اصلاح امور رادارند، نیز چنین اجازه‌ای نمی‌دهد» (دلشاد تهرانی، ۱۳۷۲: ۱۶۲/۲).

قرآن کریم، به عنوان منبع اصلی و معتبر آموزه‌های اسلامی، به طور گسترده به موضوع جهاد پرداخته و آیات متعددی را در این زمینه نازل کرده است. تنوع و گوناگونی تفاسیر ارائه شده از این آیات، گاه به برداشت‌های متفاوتی منجر شده و زمینه را برای اختلاف نظرهای فراوان فراهم کرده است. اهمیت جهاد در اسلام و وجود تفاسیر گوناگون از آن، ضرورت انجام پژوهش‌های دقیق و همه‌جانبه در این زمینه را بیش از پیش آشکار می‌سازد.

۱. بیان مساله

با توجه به اهمیت و پیچیدگی مفهوم جهاد در اسلام و نقش کلیدی آن در شکل‌گیری تاریخ و فرهنگ اسلامی، تحلیل دقیق و همه‌جانبه آیات مرتبط با جهاد در قرآن کریم ضرورتی انکارناپذیر است. سوره بقره به عنوان اولین و طولانی‌ترین سوره قرآن، شامل آیات متعددی در باب جهاد می‌باشد. این پژوهش با هدف تحلیل کنش‌های گفتاری موجود در آیات جهاد سوره بقره بر اساس نظریه کنش‌های گفتاری سرل انجام می‌شود. هدف اصلی این پژوهش آن است که با بهره‌گیری از این نظریه، به درک عمیق‌تری از اهداف، پیامدها و ساختار گفتمانی آیات جهاد دست یابد و به این پرسش پاسخ دهد که خداوند در این آیات با استفاده از چه کنش‌های گفتاری مخاطب خود را به جهاد فرامی‌خواند و چه پیام‌هایی را به آن‌ها منتقل می‌کند. این کنش‌ها ممکن است شامل کنشهای اظهاری، تعهدی، ترغیبی، عاطفی و سایر انواع کنش‌های زبانی باشد.

اهمیت این پژوهش:

رویکرد نوین به مطالعه قرآن: استفاده از نظریه سرل، رویکردی نوین و بین‌رشته‌ای به مطالعه قرآن ارائه می‌دهد.
درک بهتر معانی آیات: با تحلیل کنش‌های زبانی، می‌توان به درک دقیق‌تر و عمیق‌تری از معانی آیات جهاد دست یافت.
کاهش اختلاف نظرها: با شناسایی دقیق کنش‌های زبانی، می‌توان به کاهش اختلاف نظرها در تفسیر آیات جهاد کمک کرد.
کاربرد در حوزه‌های مختلف: نتایج این پژوهش می‌تواند در حوزه‌های مختلفی مانند کلام اسلامی، فقه، تاریخ اسلام و مطالعات صلح مورد استفاده قرار گیرد.

مزایای این رویکرد:

دقت و جامعیت: با استفاده از این رویکرد، می‌توان به تحلیل دقیق و جامعی از آیات جهاد دست یافت.

عینی بودن: تحلیل کنش‌های زبانی، روشی عینی و قابل اندازه‌گیری برای بررسی متون است. قابلیت تعمیم: نتایج این پژوهش می‌تواند برای تحلیل سایر متون دینی نیز مورد استفاده قرار گیرد. با توجه به این موارد، پژوهش حاضر می‌تواند به عنوان یک مطالعه موردی برای تحلیل سایر متون دینی نیز مورد استفاده قرار گیرد و به توسعه روش‌های جدید برای مطالعه متون مقدس کمک کند.

نظریه کنش‌های گفتاری جان سرل

جان راجرز سرل، فیلسوف برجسته آمریکایی، در سال ۱۹۳۲ متولد شد. وی به عنوان یکی از چهره‌های شاخص فلسفه تحلیلی معاصر شناخته می‌شود و به ویژه در حوزه‌های فلسفه زبان و فلسفه ذهن شهرت یافته است (Searle, R., ۲۰۰۷). سرل بیش از نیم قرن از عمر پربار خود را به تدریس در دانشگاه برکلی کالیفرنیا اختصاص داد و در سال ۱۹۶۹ با انتشار کتاب تأثیرگذار «کنش‌های گفتاری: رساله‌ای در فلسفه زبان» به جامعه فلسفی معرفی شد. این کتاب که به بررسی ماهیت و عملکرد زبان از منظر انجام اعمال از طریق گفتار می‌پردازد، نقطه عطفی در کارنامه علمی سرل محسوب می‌شود. یکی از مهم‌ترین دستاوردهای سرل، توسعه نظریه کنش‌های گفتاری است. این نظریه به ما کمک می‌کند تا درک عمیق‌تری از چگونگی استفاده از زبان برای انجام کارهای گوناگون، از ساده‌ترین تعاملات روزمره تا پیچیده‌ترین گفتگوهای فلسفی، پیدا کنیم. سرل همچنین با انتشار مقاله مشهور «ذهن، مغز و برنامه» در سال ۱۹۸۰، به نقد جدی نظریه‌های رایج در حوزه هوش مصنوعی پرداخت. وی در این مقاله با طرح مثال معروف «اتاق چینی»، نشان داد که صرف توانایی پردازش اطلاعات و تولید پاسخ‌های هوشمندانه، لزوماً به معنای داشتن درک و آگاهی از آن اطلاعات نیست. در مجموع، جان راجرز سرل با ارائه نظریه‌های بدیع و انجام پژوهش‌های گسترده، به فهم ما از ماهیت زبان، ذهن و واقعیت کمک شایانی کرده است. آثار او همچنان مورد توجه و مطالعه فیلسوفان و علاقه‌مندان به حوزه‌های شناختی قرار دارد.

جان سرل که از سرشناس‌ترین فیلسوفان تحلیلی معاصر است که با پشت سر نهادن دو دوره فکری فلسفه ذهن و فلسفه زبان، وارد قلمرو فلسفه اجتماع شده و در پژوهش‌های فلسفی خویش نظر به میانی علوم اجتماعی دارد تا مسیری برای شکل‌گیری علوم اجتماعی بگشاید. وی نظریه کنش را در کسوت مسائلی چون حیث التفاتی، گسست در کنش ارادی، واقعیت‌های اعتباری و نفس تبیین کرده است. کانون این پژوهش تصویر نظریه کنش سرل در قامت مسائلی چون انواع دلیل کنش، تصمیم‌گیری عقلانی، عقل نظری و عملی و مسئله مرکزی دلیل غیرتمایلی است. واپسین مرحله این پژوهش بر رخنه‌های نظریه سرل روشنایی افکنده و کوشیده است بر پایه فلسفه اسلامی راهی به حل مسئله بگشاید (عبداللهی، ۱۴۰۲: ۱۲۱).

کنش غیربیانی یا کنش منظوری، اصطلاحی است که توسط آستین، بنیان‌گذار نظریه کنش گفتاری، مطرح شد. این کنش‌ها، عملی هستند که ما با استفاده از کلمات انجام می‌دهیم. به عبارت ساده‌تر، وقتی ما با کسی صحبت می‌کنیم، نه تنها صدا تولید می‌کنیم، بلکه کاری هم انجام می‌دهیم. مثال: وقتی می‌گوییم "در را ببند"، علاوه بر اینکه یک جمله را بیان می‌کنیم، در واقع داریم از کسی می‌خواهیم که در را ببندد. در اینجا، عمل خواستن، یک کنش غیربیانی است.

کنش‌های گفتاری را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد: کنش بیانی^۱: به معنای تولید یک جمله با ساختار دستوری صحیح است. کنش غیربیانی^۲: همان کنش منظوری است که در بالا توضیح داده شد و به معنای انجام دادن کاری با استفاده از کلمات است. کنش پسبیانی^۳: اثر یا نتیجه‌ای است که کنش گفتاری بر شنونده می‌گذارد.^۴ مثلاً، وقتی می‌گوییم "در را ببند"، ممکن است شنونده

^۱ Locutionary act

^۲ Illocutionary act

^۳ Perlocutionary act

احساس ناراحتی کند یا سریعاً در را ببندد.

اهمیت کنش‌های غیربیانی: کنش‌های غیربیانی نشان می‌دهند که زبان تنها یک ابزار برای انتقال اطلاعات نیست، بلکه ابزاری برای برقراری ارتباط، ایجاد روابط و انجام کارهای مختلف است. با شناخت کنش‌های غیربیانی، می‌توانیم بهتر متوجه شویم که دیگران با استفاده از کلمات چه می‌خواهند بگویند و چه هدفی دارند. با آگاهی از کنش‌های غیربیانی، می‌توانیم ارتباطات خود را موثرتر و دقیق‌تر کنیم. (واردهو و فولر، ۱۳۹۶: ۴۳-۴۵). یک گوینده می‌تواند با استفاده از جملات مختلف، یک هدف واحد را دنبال کند. برای مثال، جمله‌های "در را ببند" و "هوا خیلی گرمه" هر دو می‌توانند هدف واحدی داشته باشند: اینکه فرد مقابل در را ببندد. در جمله اول، درخواست به طور مستقیم بیان می‌شود، اما در جمله دوم، با اشاره به گرم بودن هوا، به طور غیرمستقیم از فرد خواسته می‌شود که در را ببندد. برعکس، یک جمله می‌تواند اهداف مختلفی را دنبال کند. مثلاً جمله "چه هوای خوبی است!" می‌تواند برای بیان لذت از هوا، شروع یک مکالمه، یا حتی به عنوان یک طعنه استفاده شود. همه اینها به موقعیت و رابطه بین گوینده و شنونده بستگی دارد. (واردهو و فولر، ۱۳۹۶: ۴۳-۴۵) (کسرائی، ۱۳۹۵: ۲۳-۲۹).

۲. سوال‌ها و فرضیه‌های پژوهش

این پژوهش درصدد پاسخ به این سوال‌ها است:

الف) آیا در آیات جهاد بیان شده در سوره بقره، بیشتر از کنش‌های دستور و تهدید استفاده شده است یا کنش‌های توصیف و توضیح؟

ب) آیا این کنش‌ها در طول زمان و در شرایط مختلف تغییر کرده‌اند؟

فرضیه‌های پژوهش

با توجه به سؤالات پژوهشی مطرح شده در مورد تحلیل کنش‌های گفتاری در آیات جهاد و با بهره‌گیری از نظریه سرل، می‌توان فرضیه‌های زیر را تدوین کرد:

الف) نوع کنش‌های گفتاری به کار رفته در آیات جهاد بیان شده در سوره بقره، با توجه به شرایط تاریخی، اجتماعی و مخاطب آیات، متفاوت بوده است. به نحوی که در شرایط جنگی و برای مخاطبان خاص، از کنش‌های دستور و تهدید بیشتر استفاده شده و در شرایط دیگر، کنش‌های توصیف و توضیح غالب بوده‌اند.

ب) در طول زمان، با تغییر شرایط و مخاطبان، نوع کنش‌های گفتاری در آیات جهاد بیان شده در سوره بقره، نیز تغییر کرده است. به عنوان مثال، در دوره‌های اولیه اسلام که مسلمانان در شرایط دفاعی قرار داشتند، از کنش‌های دفاعی و مقابله به مثل بیشتر استفاده شده است، در حالی که در دوره‌های بعد، با گسترش قلمرو اسلام، بر جنبه‌های صلح‌آمیز جهاد تاکید بیشتری شده است.

۳. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی با استفاده از نظریه کنش گفتار به تحلیل متون دینی، از جمله قرآن کریم، پرداخته‌اند. برخی از این پژوهش‌ها عبارتند از: «نظریه کنش گفتاری جان آستین در فهم زبان قرآن» (ساجدی، ۱۳۸۱)، در این مقاله به نقش کنش‌های گفتاری در فهم قرآن و تفسیر آیات اشاره شده است. مقاله «تحلیل متن سوره مریم بر اساس نظریه کنش کاری با تاکید بر الگوی جانسن» (حسنوند، ۱۳۹۸)، این پژوهش به بحث کاربردی نظریه زبان‌شناسی در تحلیل متون دینی با افق جدیدی در خصوص کنش گفتاری سوره مریم پرداخته است. مقاله «کارکردهای معانی و توانایی منظوری جملات استفهامی قرآن کریم با توجه به نظریه

^۴کنش پسیبانی به تأثیری اشاره دارد که کلمات ما بر روی شنونده یا محیط اطراف می‌گذارند. این تأثیر می‌تواند عاطفی، رفتاری یا شناختی باشد.

کنش گفتاری» (ویسی و اورکی، ۱۳۹۴)، این پژوهش با توجه به نظریه کنش گفتاری منظور و مقصود گوینده در بیان جمله استفهامی موجود در قرآن تحلیل شده است. مقاله «تأثیر بافت زمانی مکانی بر تحلیل کنش گفتار مقایسه انواع کنش گفتارها در سوره‌های مکه و مدنی قرآن کریم» (معصوم و رادمرد، مرداد و شهریور ۱۳۹۴)، در این پژوهش به این نتیجه رسیده که سوره‌های مکی کنش‌های اظهاری بیشترین پسامد و کنش عاطفی ترغیبی تعهدی و اعلامی در رتبه‌های بعدی قرار دارند. مقاله «کاربست نظریه کنش گفتاری در خوانش آیات جهاد» (دسترنج و عرب، ۱۳۹۹) در مجله (مطالعات تاریخی جنگ) دانشگاه اراک چاپ شده است و نویسندگان آیات زیادی از جهاد را مورد بررسی قرار داده و بر اساس جدول بندی انجام شده قسمتهای مختلف آیات را با نظریه پنج گانه سرل تحلیل کرده‌اند این مقاله با توجه به موارد بیان شده احتمالاً مستخرج از پایان نامه می‌باشد و بر اساس لغت‌های به کار رفته اقدام به دسته بندی بر اساس نظریه سرل نموده است که جای دارد بیان کنیم که تحلیل خوبی از آیات جهاد نموده‌اند و همچنین دهها مقاله پژوهشی دیگر که در این مقال بیان آن‌ها نمی‌گنجد. تفاوت این مقاله با سایر مقالات ذر این است که هر آیه به صورت لغوی و جمله‌ای بر اساس نظریه سرل مورد تحلیل قرار گرفته و تعداد آیات محدود مورد توجه نگارنده بوده است که در مقاله‌های دیگر اینگونه دیده نمی‌شود و به علاوه آیاتی که کمتر در مقاله‌های دیگر مورد بحث قرار گرفته‌اند بررسی شده‌اند.

۴. مباحث نظری پژوهش

در طول تاریخ فلسفه، زبان به عنوان ابزاری برای بازنمایی جهان و بیان حقایق در نظر گرفته شده است. با این حال، جان لانگشاو آستین (۱۹۶۰-۱۹۱۱ م) فیلسوف انگلیسی، در مجموعه مقالات خود که در سال ۱۹۵۵ در دانشگاه هاروارد ارائه و سپس در کتاب «چگونه کلمات کار می‌کنند»^۵ منتشر شد، دیدگاهی نوین در مورد زبان ارائه کرد. آستین با طرح نظریه «کنش گفتاری»^۶، بر این نکته تأکید کرد که زبان صرفاً ابزاری برای بیان حقایق نیست، بلکه می‌تواند برای انجام اعمال مختلفی مانند درخواست، دستور، قول دادن و عذرخواهی نیز به کار گرفته شود.

جان سرل، فیلسوف آمریکایی، در ادامه نظریه کنش گفتاری جان آستین، به تبیین دقیق‌تر ابعاد مختلف این نظریه می‌پردازد. یکی از مفاهیم کلیدی در نظریه سرل، کنش توزیع است. سرل با گسترش نظریه آستین، به تشریح اصول و مبانی این نظریه می‌پردازد. او مانند آستین، تمایز بین خبر و کنش گفتاری را رد می‌کند و معتقد است که در هر بار سخن گفتن، گوینده سه نوع کنش را انجام می‌دهد.

کنش‌های گفتاری

الف) کنش تلفظی: در این کنش، گوینده کلمات و جملات معناداری را به زبان می‌آورد.

ب) کنش گزاره‌ای: در این کنش، گوینده با به کار بردن کلمات و جملات، به چیزی اشاره می‌کند و معنایی را منتقل می‌کند.

ج) کنش منظوری: در این کنش، گوینده با به کار بردن کلمات و جملات، قصد و هدف خود را از بیان آن جمله مشخص می‌کند.

برای مثال، زمانی که شخصی می‌گوید: مراسم شروع شد، می‌توان سه کنش را به شرح زیر تفکیک کرد:

کنش تلفظی: گوینده کلمات معناداری را به زبان می‌آورد.

کنش گزاره‌ای: گوینده از مراسمی سخن می‌گوید و شروع شدن را به آن مراسم نسبت می‌دهد.

⁵ How to Do Things with Words

⁶ Speech Act Theory

کنش منظوری: گوینده با گفتن این جمله، شروع شدن این مراسم را اعلام می‌کند.

د) کنش تحصیلی

سرل در کنار این سه کنش، کنش تحصیلی آستین را نیز به این دسته اضافه می‌کند. کنش تحصیلی به تعهداتی اشاره دارد که گوینده با به کار بردن کلمات و جملات، بر عهده خود می‌گیرد.

ه) کنش توزیع

توجه به کنش توزیع، به درک بهتر نحوه عملکرد زبان در فرایند مکالمه کمک می‌کند. با درک این کنش، می‌توان فهمید که چگونه کلمات و جملات در کنار هم قرار می‌گیرند و معنای واحدی را به مخاطب منتقل می‌کنند.

دسته‌بندی کنش‌های منظوری:

سرل کنش منظوری را به پنج دسته اصلی تقسیم می‌کند:

۱. کنش اظهاری: در این کنش، گوینده قصد بیان عقیده یا باور خود را دارد. به عنوان مثال، جمله من معتقدم که زمین کروی است یک کنش اظهاری است.

۲. کنش ترغیبی: در این کنش، گوینده قصد متقاعد کردن یا وادار کردن مخاطب به انجام کاری را دارد. به عنوان مثال، جمله لطفاً در را ببند یک کنش ترغیبی است.

۳. کنش تعهدی: در این کنش، گوینده تعهدی را به خود یا به مخاطب می‌سپارد. به عنوان مثال، جمله من قول می‌دهم که فردا به تو زنگ بزنم یک کنش تعهدی است.

۴. کنش عاطفی: در این کنش، گوینده احساسات یا عواطف خود را بیان می‌کند. به عنوان مثال، جمله من خیلی خوشحالم که تو را می‌بینم یک کنش عاطفی است.

۵. کنش اعلامی: در این کنش، گوینده با به کار بردن کلمات و جملات، تغییری در وضعیت موجود ایجاد می‌کند. به عنوان مثال، جمله من تو را رئیس جدید اعلام می‌کنم، یک کنش اعلامی است. (سرل، ۱۹۶۹: ۳۴-۴۰)

نظریه کنش گفتاری جان سرل، دیدگاهی نوین در مورد زبان ارائه می‌دهد و به درک بهتر نحوه عملکرد آن در انجام کنش‌های مختلف کمک می‌کند. این نظریه، تأثیرات عمیقی بر فلسفه زبان، زبان‌شناسی و نقد ادبی داشته است و زمینه را برای مطالعات بعدی در مورد چگونگی عملکرد زبان در جامعه فراهم کرده است (Saele, ۱۹۶۹: ۶۰-۶۵).

۵. جهاد در اسلام

جهاد یکی از مصادیق برخورد با دشمنان در اسلام است و در قرآن بحث جهاد مطرح شده است که قبل از بیان ویژگی‌های اخلاقی رسول مکرّم اسلام در جنگ‌های پیش رویش به آن‌ها می‌پردازیم.

۱. آیات جهاد در قرآن

پس از حضور رسول مکرّم اسلام در مدینه منوره ایشان به گسترش دعوت خویش پرداختند و از کسانی که به اسلام گرویده بودند حمایت می‌کردند و در صورت آزارهای مشرکان چاره‌ای جز دفاع از محرومان باقی نمی‌ماند به همین دلیل آیات قرآن در باب جهاد برای مسلمین نازل گردید. این که کدام آیه ابتدا نازل شده است بین مفسران قرآنی اختلاف نظر وجود دارد گروهی آیه ۱۹۰ سوره بقره را به عنوان اولین آیات به شمار می‌آورند. البته بیشتر مفسران قرآنی آیات ۳۸ تا ۴۰ از سوره حج را به عنوان آیاتی

که دستور جهاد داده است را ذکر و اولین آیات می‌دانند؛ ولی بیشتر مفسران، آیاتی از سوره حج را به‌عنوان «آیات اذن تشریح جهاد» در این باره می‌دانند و البته بسیاری از آیات که ذیلاً به ذکر و بررسی برخی از آن‌ها پرداخته می‌شود. در پژوهش حاضر، با هدف واکاوی دقیق‌تر معنایی آیات جهاد در قرآن کریم و با بهره‌گیری از ابزارهای نظری زبان‌شناسی، به‌ویژه نظریه کنش‌های گفتاری سرل، به تحلیل عمیق آیات جهاد در سوره بقره می‌پردازیم. انتخاب این آیات بر اساس معیارهای؛ تنوع موضوعی، تنوع زمانی و مکانی نزول، اهمیت تاریخی و فقهی، تکرار مفاهیم کلیدی صورت گرفته است. سوره بقره به‌عنوان یکی از طولانی‌ترین سوره‌های قرآن، به‌طور مفصل به موضوعات مختلف از جمله جهاد پرداخته است. آیات منتخب از این سوره، شامل احکام کلی جهاد، شرایط آن، و انگیزه‌های مجاهدان است.

روش پژوهش

در این پژوهش از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است. ابتدا آیات جهاد در سوره بقره به دقت مورد مطالعه قرار گرفته و سپس با استفاده از ابزارهای نظریه کنش‌های گفتاری، انواع کنش‌های گفتاری به کار رفته در این آیات شناسایی و تحلیل می‌شود.

۶. بررسی آیات جهاد در سوره بقره بر اساس نظریه کنش‌های گفتاری جان سرل

سوره بقره به‌عنوان یکی از طولانی‌ترین و جامع‌ترین سوره‌های قرآن کریم، مسائل مختلفی را از جمله مسأله جهاد مورد بحث قرار داده است. بررسی دقیق و همه‌جانبه آیات جهاد در این سوره، نیازمند بهره‌گیری از ابزارها و نظریه‌های مختلفی است که بتوانند درک عمیق‌تری از مفاهیم و پیام‌های نهفته در این آیات فراهم آورند. در سال‌های اخیر، نظریه کنش‌های گفتاری به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم در تحلیل متون دینی مورد توجه قرار گرفته است. جان سرل، فیلسوف زبان، با ارائه طبقه‌بندی جامعی از کنش‌های گفتاری، امکان تحلیل دقیق‌تر گفتگوها و متون را فراهم کرده است. در این پژوهش، با بهره‌گیری از نظریه کنش‌های گفتاری جان سرل، به بررسی آیات جهاد در سوره بقره پرداخته می‌شود. هدف از این پژوهش، شناسایی انواع کنش‌های گفتاری به کار رفته در این آیات و تحلیل نقش هر یک از این کنش‌ها در انتقال مفاهیم و ایجاد ارتباط با مخاطب است. با این روش، می‌توان به درک عمیق‌تری از دلایل و انگیزه‌های الهی برای بیان مسئله جهاد، شرایط و ضوابط آن و همچنین پیامدهای آن برای فرد و جامعه دست یافت. این پژوهش به معرفی آیات جهاد در سوره بقره و انواع کنش‌های گفتاری به کار رفته در این آیات می‌پردازد. همچنین، به تحلیل نقش هر یک از این کنش‌ها در انتقال مفاهیم و ایجاد ارتباط با مخاطب پرداخته می‌شود و دلایل و انگیزه‌های الهی برای بیان مسئله جهاد، شرایط و ضوابط آن و همچنین پیامدهای آن برای فرد و جامعه مورد بررسی قرار می‌گیرد. در ذیل به بررسی برخی از آیات جهاد که مستقیم یا غیر مستقیم در سوره بقره آمده می‌پردازیم.

در آیه ۱۷۷ از سوره بقره آمده است:

«لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالصَّرَاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ». (بقره/۱۷۷)

این آیه یکی از آیات جهاد در قرآن کریم است. در این آیه، خداوند متعال با مردم سخن می‌گوید و کنش‌های گفتاری متعددی را انجام می‌دهد که عبارتند از:

کنش‌های اظهاری: خداوند با بیان این آیه، یک حقیقت را بیان می‌کند و به تفاوت بین مومنان مقیم و مجاهدان اشاره می‌کند. این

کنش، بیان یک باور یا یک حالت امور است.

کنش ترغیب: علاوه بر بیان یک حقیقت، این آیه به نوعی مومنان را به جهاد در راه خدا ترغیب می‌کند. وعده بهشت و افزایش درجات برای مجاهدان، انگیزه‌ای برای انجام جهاد است. این کنش، تلاش برای تاثیرگذاری بر رفتار مخاطب است.

کنش تعهدی: خداوند با وعده بخشش گناهان و افزایش درجات برای مجاهدان، تعهدی را به آن‌ها می‌دهند. این کنش، بیان اراده برای انجام کاری در آینده است.

کنش عاطفی: این آیه بیانگر رضایت خداوند از مجاهدان و قدردانی از تلاش‌های آن‌ها است. این کنش، بیان احساسات و حالات درونی گوینده است.

آیه ۱۷۷ سوره بقره، نمونه‌ای از یک کنش گفتاری پیچیده است که در آن چندین کنش به صورت همزمان انجام می‌شود. این آیه نه تنها اطلاعاتی را به مخاطب منتقل می‌کند، بلکه بر رفتار او نیز تأثیر می‌گذارد و احساسات او را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در آیه ۱۹۰ از سوره بقره آمده است:

«وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ» (بقره/۱۹۰) این آیه به موضوع جهاد در راه خدا و حدود و ثغور آن می‌پردازد. در این آیه، خداوند متعال با جهادگران سخن می‌گوید و کنش‌های گفتاری متعددی را انجام می‌دهد که در ذیل به آن می‌پردازیم:

کنش اظهاری: خداوند با بیان این آیه، یک حقیقت را بیان می‌کنند و به تفاوت بین مومنان مقیم و مجاهدان اشاره می‌کنند. این کنش، بیان یک باور یا یک حالت امور است.

کنش ترغیبی: علاوه بر بیان یک حقیقت، این آیه به نوعی مومنان را به جهاد در راه خدا ترغیب می‌کند. وعده بهشت و افزایش درجات برای مجاهدان، انگیزه‌ای برای انجام جهاد است. این کنش، تلاش برای تاثیرگذاری بر رفتار مخاطب است.

کنش تعهدی: خداوند با وعده بخشش گناهان و افزایش درجات برای مجاهدان، تعهدی را به آن‌ها می‌دهند. این کنش، بیان اراده برای انجام کاری در آینده است.

کنش عاطفی: این آیه بیانگر رضایت خداوند از مجاهدان و قدردانی از تلاش‌های آن‌ها است. این کنش، بیان احساسات و حالات درونی گوینده است.

این آیه نه تنها اطلاعاتی را به مخاطب منتقل می‌کند، بلکه بر رفتار او نیز تأثیر می‌گذارد و احساسات او را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در این آیه، جهاد به معنای تلاش و کوشش در راه خدا و دفاع از دین است. مجاهدان کسانی هستند که با مال و جان خود در راه خدا مبارزه می‌کنند. آیه به وضوح تفاوت بین مجاهدان و مومنان مقیمی که به دلایل مختلف قادر به جهاد نیستند، بیان می‌کند و خداوند در این آیه وعده پاداش‌های بزرگی مانند افزایش درجات و آمرزش گناهان را به مجاهدان می‌دهد.

در آیات ۱۹۱ تا ۱۹۴ سوره بقره آمده است:

«وَأَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَيْثُ قَاتَلْتُمُوهُمْ وَأَخْرَجُواكُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تَقَاتِلُواهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يَقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ * فَإِنْ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ * وَقَاتِلُواهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ * الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرْمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ» (بقره/۱۹۱-۱۹۴)

در این آیات، خداوند متعال با جهادگران سخن می‌گوید و دستورات و مقرراتی را داده و نباید از آن تخطی کرد. کنش‌های

گفتاری متعددی که در آیات بکار رفته عبارت است از:

در آیه ۱۹۱، کنش گفتاری به شرح ذیل است:

کنش اظهار: خداوند با بیان این آیه، یک حقیقت را بیان می‌کند و به مسلمانان دستور می‌دهد که در برابر کسانی که به آن‌ها حمله می‌کنند بجنگند. این کنش، بیان یک باور یا یک حالت امور است.

کنش ترغیبی: خداوند با این آیه، مسلمانان را به جهاد در راه خدا ترغیب می‌کند. این کنش، تلاش برای تاثیرگذاری بر رفتار مخاطب است.

کنش تعهدی: با بیان اینکه خداوند متجاوزان را دوست ندارد، خداوند به نوعی تعهدی به مجازات متجاوزان می‌دهد. این کنش، بیان اراده برای انجام کاری در آینده است.

کنش عاطفی: این آیه بیانگر نارضایتی خداوند از تجاوز و حمایت از کسانی است که مورد ظلم قرار گرفته‌اند. این کنش، بیان احساسات و حالات درونی گوینده است.

این آیه به وضوح بر جهاد دفاعی تاکید دارد و مسلمانان را به مقابله با کسانی که به آن‌ها حمله می‌کنند، فرا می‌خواند. آیه با عبارت «ولا تعتدوا» (و تجاوز نکنید) به مسلمانان هشدار می‌دهد که در جهاد از حد تجاوز نکنند و تنها به دفاع از خود و دین خود بپردازند. با بیان اینکه خداوند متجاوزان را دوست ندارد، آیه بر عدالت الهی و حمایت خداوند از مظلومان تاکید می‌کند.

این آیه در شرایطی نازل شده است که مسلمانان مورد آزار و اذیت قرار می‌گرفتند و نیاز به دفاع از خود داشتند. در این آیه، جهاد به معنای تلاش و کوشش در راه خدا و دفاع از دین است و آیه بر اهمیت عدالت و مقابله با ظلم تاکید دارد. آیه ۱۹۱ سوره بقره یک دستورالعمل روشن و واضح برای مسلمانان است که در آن خداوند به آن‌ها دستور می‌دهد که از خود و دین خود دفاع کنند، اما از تجاوزکاری پرهیز کنند.

در آیه ۱۹۲ کنش گفتاری به شرح ذیل است:

کنش اظهاری: خداوند با بیان این آیه، یک حقیقت را بیان می‌کند و به مسلمانان دستور می‌دهد که اگر گروهی به آن‌ها حمله نکردند، به آن‌ها حمله نکنند. این کنش، بیان یک باور یا یک حالت امور است.

کنش ترغیبی: خداوند با این آیه، مسلمانان را به پرهیزکاری و تقوای الهی ترغیب می‌کند. این کنش، تلاش برای تاثیرگذاری بر رفتار مخاطب است.

کنش تعهدی: با بیان اینکه خداوند شنوا و داناست، خداوند به نوعی تعهدی به مشاهده اعمال بندگان می‌دهد. این کنش، بیان اراده برای انجام کاری در آینده است.

کنش عاطفی: این آیه بیانگر نارضایتی خداوند از ستم و ظلم است. این کنش، بیان احساسات و حالات درونی گوینده است. این آیه به وضوح بر جهاد دفاعی تاکید دارد و مسلمانان را از تجاوز به دیگران منع می‌کند. آیه با تاکید بر پرهیز از ستم، بر اهمیت عدالت و برابری تاکید می‌کند. با بیان اینکه خداوند شنوا و داناست، آیه به مسلمانان یادآوری می‌کند که خداوند بر همه اعمال آن‌ها ناظر است.

این آیه در شرایطی نازل شده است که مسلمانان در حال گسترش قلمرو خود بودند و نیاز به تعیین حدود جهاد داشتند. در این آیه، جهاد به معنای تلاش و کوشش در راه خدا و دفاع از دین است. آیه بر اهمیت عدالت و برابری تاکید دارد و مسلمانان را از هرگونه تجاوزکاری منع می‌کند. آیه ۱۹۲ سوره بقره یک دستورالعمل روشن و واضح برای مسلمانان است که در آن خداوند به آن‌ها دستور

می‌دهد که از تجاوزکاری پرهیز کنند و به عدالت عمل کنند. این آیه با استفاده از کنش‌های گفتاری مختلف، پیام خود را به صورت مؤثر و روشنی به مخاطب می‌رساند.

تحلیل آیه ۱۹۲ از سوره بقره

کنش اظهاری: خداوند با بیان این آیه، یک حقیقت را بیان می‌کند و به مسلمانان نشان می‌دهد که اگر خداوند اراده می‌کند، مشرکان به آن‌ها آسیب بیشتری می‌رسانند. این کنش، بیان یک باور یا یک حالت امور است.

کنش ترغیبی: خداوند با این آیه، مسلمانان را به شکرگزاری از نعمت‌های خداوند و پرهیز از کفر و شرک ترغیب می‌کند. این کنش، تلاش برای تاثیرگذاری بر رفتار مخاطب است.

کنش تعهدی: با بیان اینکه خداوند به اعمال بندگان آگاه است، خداوند به نوعی تعهدی به پاداش و عقاب اعمال بندگان می‌دهد. این کنش، بیان اراده برای انجام کاری در آینده است.

کنش عاطفی: این آیه بیانگر لطف و رحمت خداوند به مسلمانان است. این کنش، بیان احساسات و حالات درونی گوینده است.

این آیه به وضوح بر لطف و رحمت خداوند نسبت به مسلمانان تاکید دارد. خداوند به مسلمانان هشدار می‌دهد که اگر لطف و رحمت او شامل حالشان نمی‌شود، ممکن بود به کفر روی آورند. آیه به اهمیت توحید و پرهیز از شرک تاکید می‌کند. خداوند به مسلمانان اطمینان می‌دهد که بر آن‌ها مراقبت می‌کند و از آن‌ها محافظت می‌کند. این آیه در شرایطی نازل شده است که مسلمانان در اقلیت بودند و مورد آزار و اذیت مشرکان قرار می‌گرفتند. آیه به مسلمانان یادآوری می‌کند که باید شکرگزار نعمت‌های خداوند باشند.

تحلیل آیه ۱۹۴ سوره بقره:

کنش اظهاری: خداوند با بیان این آیه، یک حقیقت را بیان می‌کند و به مسلمانان اطمینان می‌دهد که کسانی که در راه خدا کشته می‌شوند، پاداش بزرگی خواهند گرفت. این کنش، بیان یک باور یا یک حالت امور است.

کنش ترغیبی: به طور غیرمستقیم، این آیه مسلمانان را به جهاد در راه خدا ترغیب می‌کند، چرا که وعده پاداش بزرگ برای شهیدان داده شده است. این کنش، تلاش برای تاثیرگذاری بر رفتار مخاطب است.

کنش تعهدی: خداوند با وعده هدایت، اصلاح حال و ورود به بهشت برای شهدا، تعهدی به آن‌ها می‌دهد. این کنش، بیان اراده برای انجام کاری در آینده است.

کنش عاطفی: این آیه بیانگر رضایت خداوند از شهدا و قدردانی از فداکاری آن‌ها است. این کنش، بیان احساسات و حالات درونی گوینده است.

این آیه به وضوح بر پاداش بزرگ شهدا تاکید دارد و به آن‌ها وعده هدایت، اصلاح حال و ورود به بهشت را می‌دهد و به طور غیرمستقیم بر اهمیت جهاد در راه خدا تاکید دارد. این آیه نشان می‌دهد که خداوند به اعمال بندگان پاداش می‌دهد و از آن‌ها مراقبت می‌کند. این آیه در شرایطی نازل شده است که مسلمانان در جنگ‌های زیادی شرکت می‌کردند و بسیاری از آن‌ها شهید می‌شدند. شهادت در راه خدا در اسلام دارای ارزش بسیار بالایی است و شهدا به عنوان بهترین بندگان خدا محسوب می‌شوند.

آیه ۲۱۶ سوره بقره:

خداوند در این آیه می‌فرماید: «كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كَرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَ

هُوَ شَرُّ لَكُمْ وَاللَّهُ يُلِّمُ وَ أَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» (بقره/۲۱۶) «بر شما جنگ واجب شد، در حالی که برای شما ناخوشایند است؛ و چه بسا چیزی را ناخوش داشته باشید، ولی برای شما بهتر باشد؛ و چه بسا چیزی را دوست داشته باشید، ولی برای شما بدتر باشد؛ و خداوند می‌داند و شما نمی‌دانید».

تحلیل آیه بر اساس نظریه کنش‌های گفتاری جان سرل

کنش اظهاری: خداوند با بیان این آیه، یک حقیقت را بیان می‌کند و به مسلمانان اعلام می‌کند که جهاد بر آن‌ها واجب شده است. این کنش، بیان یک باور یا یک حالت امور است.

کنش ترغیبی: به طور غیرمستقیم، این آیه مسلمانان را به پذیرش جهاد ترغیب می‌کند، حتی اگر برایشان ناخوشایند باشد. این کنش، تلاش برای تاثیرگذاری بر رفتار مخاطب است.

کنش تعهدی: با بیان اینکه خداوند می‌داند و شما نمی‌دانید، خداوند به نوعی تعهدی به دانایی و حکمت خود می‌دهد. این کنش، بیان اراده برای انجام کاری در آینده است.

کنش عاطفی: این آیه بیانگر حکمت خداوند و خیرخواهی او نسبت به بندگان است. این کنش، بیان احساسات و حالات درونی گوینده است.

این آیه به وضوح بر وجوب جهاد تاکید دارد و این را یک تکلیف الهی می‌داند. آیه به حکمت خداوند در تعیین احکام اشاره می‌کند و بیان می‌کند که ممکن است برخی احکام در ظاهر ناخوشایند باشند، اما در واقع به نفع بندگان باشد. آیه به مسلمانان یادآوری می‌کند که خداوند به همه چیز آگاه است و آن‌ها باید به حکمت او اعتماد کنند.

این آیه در شرایطی نازل شده است که مسلمانان در جنگ‌های زیادی شرکت می‌کردند و نیاز به انگیزه برای جهاد داشتند. جهاد در اسلام دارای معانی مختلفی است و می‌تواند به معنای مبارزه با دشمنان خارجی، مبارزه با نفس اماره و یا مبارزه با ظلم و فساد باشد.

آیه ۲۱۷ سوره بقره

آیه ۲۱۷ سوره بقره چنین می‌فرماید: «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْقِتَالِ فِي الشَّهْرِ الْحَرَامِ قُلِ الْقِتَالُ فِيهِ كَبِيرٌ إِثْمٌ وَلَكِنْ صَدَّ النَّاسُ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْكَفْرَ بِاللَّهِ وَالْمَسَاجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجِ أَهْلِهَا مِنْ دِيَارِهَا أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ» (بقره/۲۱۷) «از تو درباره جنگ در ماه حرام می‌پرسند، بگو: جنگ در آن گناه بزرگی است، ولی بازداشتن مردم از راه خدا و کفر ورزیدن به خدا و مساجد حرام و بیرون راندن اهل آن از خانه‌هایشان نزد خدا گناه بسیار بزرگتری است و فتنه انگیزتر از کشتن است».

تحلیل بر اساس نظریه کنش‌های گفتاری جان سرل

کنش اظهاری: خداوند با بیان این آیه، یک حقیقت را بیان می‌کند و به مسلمانان پاسخ پرسش آن‌ها در مورد جنگ در ماه حرام را می‌دهد. این کنش، بیان یک باور یا یک حالت امور است.

کنش ترغیبی: به طور غیرمستقیم، این آیه مسلمانان را به مبارزه با کسانی که از راه خدا باز می‌دارند و به مقدسات توهین می‌کنند، ترغیب می‌کند. این کنش، تلاش برای تاثیرگذاری بر رفتار مخاطب است.

کنش تعهدی: با بیان اینکه اعمال گناه بزرگتری دارند، خداوند به نوعی تعهدی به عدالت و پاداش و عقاب اعمال بندگان می‌دهد. این کنش، بیان اراده برای انجام کاری در آینده است.

کنش عاطفی: این آیه بیانگر نارضایتی خداوند از کسانی است که از راه خدا باز می‌دارند و به مقدسات توهین می‌کنند. این

کنش، بیان احساسات و حالات درونی گوینده است.

آیه به صراحت بیان می‌کند که جنگ در ماه حرام گناه بزرگی است. آیه به برخی از گناهان بزرگتر از جنگ در ماه حرام اشاره می‌کند، مانند بازداشتن مردم از راه خدا و توهین به مقدسات. آیه به اهمیت دفاع از دین و مبارزه با کسانی که از راه خدا باز می‌دارند، اشاره می‌کند. آیه نشان می‌دهد که خداوند به همه چیز آگاه است و احکام او بر اساس حکمت و عدالت است. این آیه در شرایطی نازل شده است که مسلمانان در جنگ‌های زیادی شرکت می‌کردند و نیاز به روشن شدن برخی احکام داشتند. حرمت به معنای احترام و تقدیس چیزی است. دفاع از دین یکی از واجبات دینی است.

آیه ۲۱۸ سوره بقره

خداوند در این آیه می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (بقره/۲۱۸) «همانا کسانی که ایمان آوردند و کسانی که هجرت نمودند و در راه خدا جهاد کردند، آن‌ها به رحمت پروردگار امیدوار هستند و خدا آمرزنده و مهربان است».

تحلیل آیه

کنش اظهاری: خداوند با بیان این آیه، یک حقیقت را بیان می‌کند و به مسلمانان خبر می‌دهد که مؤمنان، مهاجران و مجاهدان به رحمت خداوند امیدوارند. این کنش، بیان یک باور یا یک حالت امور است.

کنش ترغیبی: به طور غیرمستقیم، این آیه مسلمانان را به ایمان آوردن، هجرت و جهاد ترغیب می‌کند، چرا که وعده رحمت الهی به آن‌ها داده شده است. این کنش، تلاش برای تاثیرگذاری بر رفتار مخاطب است.

کنش تعهدی: خداوند با وعده رحمت به مؤمنان، مهاجران و مجاهدان، تعهدی به آن‌ها می‌دهد. این کنش، بیان اراده برای انجام کاری در آینده است.

کنش عاطفی: این آیه بیانگر رحمت و مهربانی خداوند نسبت به مؤمنان است. این کنش، بیان احساسات و حالات درونی گوینده است.

این آیه به وضوح بر پاداش مؤمنان، مهاجران و مجاهدان تاکید دارد و به آن‌ها وعده رحمت الهی می‌دهد و به اهمیت ایمان، هجرت و جهاد اشاره می‌کند و این اعمال را از شرایط رسیدن به رحمت الهی می‌داند. آیه به رحمت و مهربانی خداوند اشاره می‌کند و نشان می‌دهد که خداوند به بندگانش مهربان است. این آیه در شرایطی نازل شده است که مسلمانان در حال گسترش قلمرو خود بودند و نیاز به انگیزه برای جهاد داشتند. ایمان به معنای اعتقاد قلبی و عملی به خدا و پیامبر است، هجرت به معنای ترک وطن برای حفظ دین است و جهاد به معنای مبارزه در راه خدا است.

آیه ۲۴۴ سوره بقره

آیه ۲۴۴ سوره بقره چنین می‌فرماید: «لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَمَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ حَالِقِينَ رُؤُوسِكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا» (بقره/۲۴۴) (به راستی خداوند رؤیای پیامبرش را به حق تحقق بخشید، به زودی به اذن خدا با امنیت وارد مسجد الحرام خواهید شد، سرهایتان را بتراشید و موهیتان را کوتاه کنید، از هیچ کس نترسید. خدا چیزهایی را که نمی‌دانستید به شما نشان داد و پیش از آن پیروزی نزدیکی را نصیب شما ساخت).

کنش اظهاری: خداوند با بیان این آیه، یک حقیقت را بیان می‌کند و به مسلمانان خبر از تحقق وعده الهی می‌دهد. این کنش، بیان یک باور یا یک حالت امور است.

کنش تعهدی: خداوند با وعده ورود به مسجد الحرام و پیروزی، تعهدی به مسلمانان می‌دهد. این کنش، بیان اراده برای انجام کاری در آینده است.

کنش پیش‌بینی: خداوند آینده‌ای را پیش‌بینی می‌کند و به مسلمانان خبر از فتوحی نزدیک می‌دهد. این کنش، بیان یک پیش‌بینی در مورد آینده است.

کنش اطمینان‌بخشی: خداوند با بیان اینکه مسلمانان با امنیت وارد مسجد الحرام خواهند شد، به آن‌ها اطمینان می‌دهد. این کنش، تلاش برای کاهش اضطراب مخاطب است.

این آیه نشان می‌دهد که خداوند به وعده‌های خود وفا می‌کند و رؤیای پیامبر را به حقیقت تبدیل می‌کند. آیه به مسلمانان خبر از پیروزی نزدیک می‌دهد و به آن‌ها امید و انگیزه می‌دهد. آیه به مسلمانان اطمینان می‌دهد که با امنیت به مکه خواهند رفت و نیازی به ترس ندارند. آیه نشان می‌دهد که خداوند به همه چیز آگاه است و حوادث را به بهترین نحو هدایت می‌کند. این آیه در شرایطی نازل شده است که مسلمانان در حال گسترش قلمرو خود بودند و نیاز به انگیزه برای ادامه مبارزه داشتند. رؤیایی که در این آیه به آن اشاره شده، رؤیای فتح مکه است. مسجد الحرام یکی از مقدس‌ترین مکان‌های مسلمانان است.

۷. نتیجه‌گیری

امروزه، «جهاد» به‌عنوان یکی از مظاهر مورد توجه و موجود در زندگی خاتم پیامبران، در بین اندیشمندان و صاحب‌نظران قرار دارد. در این مورد، «جهاد» را نوعی مبارزه حق علیه باطل که بیشتر حالت نظامی داشته در نظر می‌گیریم، لیکن صبغه‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی نیز به خود می‌گیرد. «جهاد» حداقل هفده سوره قرآن کریم از جمله بقره، آل عمران، نساء، مائده، انفال، توبه، نحل، حج، نمل، احزاب، شوری، محمد، فتح، حدید، حشر، ممتحنه، صف و قریب ۴۰۰ آیه در رابطه با جهاد نازل شده است. «در این پژوهش، با بررسی آیاتی از سوره بقره و روایات اسلامی، به این نتیجه رسیدیم که مفهوم جهاد بسیار فراتر از جنگ و مبارزه فیزیکی است. جهاد در اسلام به معنای تلاش و کوشش در راه خدا در همه عرصه‌های زندگی است. این تلاش می‌تواند در عرصه‌های مختلفی مانند مبارزه با نفس، نشر علم، دفاع از مظلومان و... صورت گیرد. همچنین، این پژوهش نشان داد که جهاد در اسلام دارای شرایط و ضوابط مشخصی است و نباید به هر نوع خشونت و درگیری تعبیر شود.»

با توجه به موارد عنوان شده می‌توان بیان کرد بر اساس نظریه کنش‌های گفتاری می‌توان به عمق بیشتری از مفاهیم دست پیدا کرد. هر چند که ممکن است این دیدگاه‌ها مخصوصاً بر اساس نظریه سرل از معانی و مفاهیم دور شویم با این حال اگر این نقطه ضعف را کنار بگذاریم بر اساس این دیدگاه می‌توان به مفاهیم عمیقی دست پیدا کرد و نتایج مطلوبی از آن بدست آورد که در آیات بیان شده در مورد جهاد مشاهده می‌گردد که علاوه بر داشتن مفاهیم ظاهری مفاهیم عمیقی در آن وجود دارد که خداوند تبارک و تعالی در سخنان خود به مؤمنین بیان کرده است. با توجه به آمار کنش‌های گفتاری در آیات، اهمیت و اجرای آن‌ها در امر جهاد به شرح زیر است:

نوع کنش گفتاری	تعداد	درصد تقریبی
اظهاری	۷	۳۵٪
تعهدی	۷	۳۵٪
ترغیبی	۶	۳۰٪
عاطفی	۶	۳۰٪

پیش‌بینی	۱	۵%
اطمینان‌بخش	۱	۵%

همانطور که در جدول ارائه شده مشاهده می‌شود، آیات جهاد در سوره بقره عمدتاً بر چند کنش گفتاری اصلی استوار هستند. این کنش‌ها به ترتیب فراوانی عبارتند از: اظهاری، تعهدی، ترغیبی، عاطفی، پیش‌بینی و اطمینان‌بخشی. هر یک از این کنش‌ها به نوبه خود، نقشی کلیدی در انتقال پیام و ایجاد ارتباط با مخاطب ایفا می‌کند.

تحلیل کنش‌های گفتاری

۱. کنش اظهاری (۳۵٪):

- اهمیت: بیان حقایق، واقعیت‌ها و احکام الهی.
- هدف: اطلاع‌رسانی، روشن‌سازی و تبیین مفاهیم.
- تفسیر: خداوند به صورت مستقیم و صریح، حکم جهاد را بیان می‌کند.

۲. کنش تعهدی (۳۵٪):

- اهمیت: بیان وعده‌ها و تعهدات خداوند.
- هدف: ایجاد امیدواری، انگیزه و اطمینان خاطر در مؤمنان.
- تفسیر: خداوند به مسلمانان وعده پیروزی و فتح مکه را می‌دهد.

۳. کنش ترغیبی (۳۰٪):

- اهمیت: دعوت به عمل، تشویق و ترغیب.
- هدف: ایجاد انگیزه برای انجام وظایف دینی و مقابله با دشمنان.
- تفسیر: خداوند مسلمانان را به دفاع از خود و دین خود فرا می‌خواند.

۴. کنش عاطفی (۳۰٪):

- اهمیت: بیان احساسات، عواطف و حالات درونی.
- هدف: ایجاد ارتباط عاطفی با مخاطب و تأثیرگذاری بر احساسات او.
- تفسیر: خداوند با بیان احساسات خود نسبت به مؤمنان و کافران، به آن‌ها نزدیک‌تر می‌شود.

۵. کنش پیش‌بینی (۵٪):

- اهمیت: بیان پیش‌بینی‌های آینده.
- هدف: ایجاد آمادگی و آگاهی در مخاطب.
- تفسیر: خداوند به مسلمانان از آینده‌ای که در انتظارشان است، خبر می‌دهد.

۶. کنش اطمینان‌بخش (۵٪):

- اهمیت: ایجاد آرامش و اطمینان خاطر در مخاطب.
- هدف: کاهش اضطراب و تقویت روحیه.
- تفسیر: خداوند به مسلمانان اطمینان می‌دهد که به زودی پیروز خواهند شد.

انواع کنشهای گفتاری که به صورت آماری، طبقه‌بندی شده است. به ما در فهم بهتر شیوه ارتباط خداوند با مخاطبان آیات، به ویژه مجاهدان، کمک می‌کند که در ذیل بیان می‌گردد.

توازن کنش‌ها: توزیع نسبتاً یکسان کنش‌های اظهاری، تعهدی و ترغیبی نشان می‌دهد که خداوند از ترکیبی از روش‌های ارتباطی برای انتقال پیام خود استفاده می‌کند.

اهمیت ترغیب: کنش ترغیبی نقش بسیار مهمی در آیات جهاد دارد و خداوند با استفاده از وعده‌ها، تهدیدها و بیان انگیزه‌های مختلف، مسلمانان را به جهاد فرا می‌خواند.

ایجاد امیدواری و اطمینان: کنش‌های تعهدی و اطمینان‌بخش به مؤمنان امیدواری و اطمینان خاطر می‌دهند.

در جدول ذیل به صورت مختصر کنشهای گفتاری غالب و تحلیل آن بیان شده است

شماره آیه	متن آیه (به طور خلاصه)	کنش‌های گفتاری غالب	تحلیل
۱۷۷	کسانی که ایمان آورده‌اند و عمل صالح انجام داده‌اند، خداوند پاداش آن‌ها را خواهد داد.	اظهاری، ترغیبی	خداوند به مؤمنان وعده پاداش می‌دهد و آن‌ها را به عمل صالح ترغیب می‌کند.
۱۹۰	با کسانی که با شما می‌جنگند بجنگید، اما تجاوز نکنید.	اظهاری، ترغیبی، تهدیدی	خداوند حکم جهاد دفاعی را بیان می‌کند و مسلمانان را به دفاع از خود و دین خود فرا می‌خواند و در عین حال آن‌ها را از تجاوز منع می‌کند.
۱۹۱-۱۹۲	هر جا که کافران را یافتید بکشید و آن‌ها را از جایی که شما را بیرون کردند بیرون کنید.	اظهاری، ترغیبی، تهدیدی	خداوند حکم مقابله با کافران متجاوز را بیان می‌کند و مسلمانان را به دفاع از سرزمین و دین خود فرا می‌خواند.
۱۹۳	جنگ تا فتنه‌ای نباشد و دین کاملاً برای خدا باشد، بر شما واجب است.	اظهاری، ترغیبی	خداوند جهاد را تا زمانی که شرک و کفر ریشه کن نشود، واجب می‌داند.
۱۹۴	اگر از جنگ دست بردارند، خدا از کارهای بدشان درگذرد.	اظهاری، ترغیبی	خداوند به مسلمانان می‌گوید که اگر دشمنان از جنگ دست بردارند، خداوند از گناهان آن‌ها درگذرد.
۲۱۶	جنگ بر شما واجب شد، هر چند ناخوشایند باشد.	اظهاری، ترغیبی	خداوند واقعیت واجب بودن جهاد را اعلام می‌کند و با تأکید بر خیر نهفته در آن، مسلمانان را به جهاد ترغیب می‌کند.
۲۱۷	جنگ در ماه حرام گناه است، اما بازداشتن مردم از راه خدا گناه بزرگتری است.	اظهاری، ترغیبی	خداوند حکم حرمت جنگ در ماه حرام را بیان می‌کند و با مقایسه آن با گناهان بزرگ‌تر، مسلمانان را به مبارزه با ظلم و فساد ترغیب می‌کند.
۲۱۸	مؤمنان، مهاجران و مجاهدان به رحمت خدا امیدوارند.	اظهاری، ترغیبی	خداوند به مؤمنان، مهاجران و مجاهدان وعده رحمت می‌دهد و آن‌ها را به ادامه راه ترغیب می‌کند.
۲۴۴	به راستی خداوند رؤیای پیامبرش را به حق تحقق بخشید، به زودی به اذن خدا با امنیت وارد مسجد الحرام خواهید شد.	اظهاری، تعهدی	خداوند وعده فتح مکه را می‌دهد و به مسلمانان اطمینان خاطر می‌دهد.

ترغیب مسلمانان به جهاد در راه خدا و دفاع از دین و ارزش‌های اسلامی. روش‌های ترغیبی بیان شده عبارتند از وعده پاداش، تهدید به عقاب، بیان خیر و شر و موارد جهاد عبارتند از دفاع از خود و دین، گسترش اسلام، مبارزه با ظلم و فساد همچنین شرایط جهاد عبارتند از اجازه ولی امر، در صورت لزوم، با رعایت عدالت و انسانیت.

منابع

- 0 علاوه بر قرآن.
- 0 جلیلی، سعید. (۱۳۷۴). سیاست خارجی پیامبر (ص). تهران - ایران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- 0 حسنونند، صحبت اله. (۱۳۹۸). «تحلیل متن سوره مریم براساس نظریه کنش گفتاری با تأکید بر الگوی جان سرل». پژوهش

- های ادبی - قرآنی، جلد ۲۶، شماره ۷، صص ۴۵-۶۶.
- 0 دسترنج، فاطمه؛ و عرب، منصوره. (۱۳۹۹). «کاربست نظریه «کنش گفتاری» در خوانش آیات جهاد». مطالعات تاریخی جنگ، جلد ۲، شماره ۱۲، صص ۲۳-۵۲.
- 0 دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷). لغت نامه. تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- 0 ساجدی، ابوالفضل. (۱۳۸۱). «نظریه کنش گفتاری جان آستین و فهم زبان قرآن». قبسات، جلد ۲۵، شماره ۷، صص ۱۲۲-۱۳۰.
- 0 عبدالهی، مهدی. (۱۴۰۲). نظریه کنش جان سرل. تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- 0 کسرائی، عرفان. (۱۳۹۵). «دیدن چیزها آنگونه که هستند (سخنرانی جان سرل) در آکادمی گوئیگن». جان سرل، ماهنامه شهر کتاب، شماره ۱۲.
- 0 معصوم، محمد حسینی؛ و رادمرد، عبدالله. (مرداد و شهریور ۱۳۹۴). «تأثیر بافت زمانی - مکانی بر تحلیل کنش گفتار؛ مقایسه فراوانی انواع کنش های گفتار در سوره های مکی و مدنی قرآن کریم». جستارهای زبانی دوره ششم، شماره ۳ (پیاپی ۲۴).
- 0 واردهو، رونالد؛ و فولر، جنت ام. (۱۳۹۶). «مروری بر نظریه های کاربرد شناسی». ترجمه‌ی تریفه عزیزی، دو فصلنامه علمی تخصصی زبان و شناخت، جلد ۲، شماره ۳، صص ۴۳-۷۰.
- 0 ویسی، الخاص؛ و اورکی، غلامحسن. (۱۳۹۴). «کارکردهای معنایی و توان منظوری جملات استفهامی قرآن کریم با توجه به نظریه «کنش گفتاری»». ذهن، جلد ۶۲، شماره ۱۶، صص ۵-۳۰.
- 0 دلشاد تهرانی، مصطفی. (۱۳۷۲). سیره نبوی (منطق عملی). تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و علوم اجتماعی.
- 0 Searle, R. John (1969). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. England, Cambridge: Cambridge University Press.
- 0 Searle, R. John. (2007). *Reality Principles*. Reason Magazine.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی